

Széchenyi István alkotmányfilozófiája

I. SZÉCHENYI ISTVÁN, A RENDI ALKOTMÁNY KIVÁLÓ ISMERŐJE ÉS „VÉDELMEZŐJE” AZ ÖNKÉNYURALOMBAN

Egyetemünk névadója, Széchenyi István sokat foglalkozott az alkotmánnyal (is), mindenekelőtt a magyar rendi alkotmánnyal. *Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig* c. kevéssé ismert művében összefoglalja a rendi alkotmány lényegét, sarokpontjait.^[1]

A könyv első részében kronologikus sorrendben felsorolja és kivonatolja a sarkalatos törvényeket, szinte hiánytalanul. (Személy szerint hiányolom pl. Szent István törvényeit és Intelmeit.)

A „sarokpontok” a következők:

- Az „Összerződés”;
- az Aranybulla;
- Werbőczy Hármaskönyve;
- a bécsi és a linzi béke;
- a trónöröklési törvények;
- a Pragmatica Sanctio;
- az „1790/1-diki Országgyűlésen hozott némely sarkalatos törvények”;
- V. Ferdinánd némely sarkalatos törvényei.

A könyv második részében „az idézett helyek és okmányok” eredeti (általában latin) szövegét közli. A harmadik részben pedig (XVI. függelékben) további értékes dokumentumokat publikál, amelyek segítik megérteni az alkotmány lényegét (pl. Erdély viszonya Magyarországhoz, Fiume becikkelyeztetése, a „szathmári békekötés” stb.).

Az 1848 utáni főbb „rendszeres” közjogi munkákkal^[2] összehasonlítva két megjegyzést tennék:

[1] A kötetet gróf Széchenyi István hagyományából Török János, a magyar akadémia tagja állította össze és adta ki Széchenyi halála után 1864-ben (ld.: Török, 1864). A könyvet Horváth Attila kollégám, barátom a saját könyvtárából bocsátotta rendelkezésemre. Köszönet érte.

[2] Cziráky Antal Mózés nyomán írta Hegedűs Lajos (Hegedűs, 1861).

Továbbá ld.: Récsi, 1861; Suhayda, 1861; Horváth, 1894; Vutkovich, 1904; Nagy, 1914; Faluhelyi, 1926; Egyed, 1943; Tomcsányi, 1943.

- először a „sarokpontokban” lényegében megegyeznek, bár az összevetés 1848 után kicsit „történelmietlen”;
- Széchenyi ugyanakkor műfajilag lényegesen eltér a rendszeres művektől, kivonatolja a dokumentumokat, rendkívül érzékenyen kiemelve a szuverenitás, a független, saját alkotmánnyal rendelkező „haza” legfontosabb alkotmánybiztosítékait, pl.
  - a „törvényhozási közösség” joga, a törvények kötelező jellege;
  - a koronázási eskü és hitlevél;
  - az ország integritása, saját „consistenciája” s önkormányzási joga;
  - a magyar Szent Korona területének „feloszthatatlansága”;
  - minden idegen nyelv kizárása a kormányzatból.

Széchenyi műve a kötetet összeállító Török János bevezetője szerint: „Első pillanatra kitűnik, hogy a dicsőült eme vázolatban, kerülve a szokott rendszert és részletes kiterjeszkedést, egyedül történeti összefüggésében, s könnyen emlékezetben tartható velős rövidezséggel, kívánta az ősi magyar állam- és közjog fejlődését és legnevezetesebb sarokpontjait egybe foglalni, ismertetni.”^[3]

A műfajt az is magyarázhatja, hogy Széchenyi István – a reformnemzedék, főként az alsótábla tagjaival ellentétben – nem volt jogász! Rácz Lajos írja, hogy jogot már felnőtt fejjel tanult egy ügyvédtől. Rájött arra, hogy szükséges neki is jogi (alkotmányjogi!) kultúrával rendelkeznie, elsajátítani a reformkori viták jogiasult szemléletmódját. Ez lehet az egyik fő motivációja a rendi alkotmányról készült és idézett összefoglaló jegyzeteinek. Tanult, mint mindig, ha tudáshiányt érzett valamiben.

„Ezért szinte kíváncsok, hogy felemlegessük Széchenyi már idézett »Sarkalatos honi törvényeink« című munkáját, amely ha halványabban is, de az angol államfejlődés pandantja szeretett volna lenni, s így a magyar fejlődést Angliáéval párhuzamba hozni. Széchenyi ezen emlegetett metamorfózisát, hogy tudniillik egy közgazdasági kérdésekkel foglalkozó lelkes magyarból, a hazai és nemzetközi hatásra válik egy jogi érvrendszerben gondolkozó – mai fogalmaink szerint politológussá, – ezt akkor tudjuk igazán értékelni, ha tekintettel vagyunk Széchenyi helyzetére a reformkori nemzedékek között.”^[4]

Széchenyi tudatos válogatása nagy valószínűséggel nem ment volna át a cenzúrán. 1848 előtt a magyar közjogról írni kockázatos dolog volt, és csak cenzúrázva jelenhetett meg néhány „kompromisszumos” mű. Nem lehet véletlen, hogy az első közjogi munka, Petrovics József: *Introductio in ius publicum Regni Hungariae* című jegyzete csak a bevezetésig jutott el. A második, fél évszázadig használatos nagy összefoglaló tankönyv – Ürményi József 1791-ben Bécsben latinul, később németül kiadott könyve – pedig álnéven (Rosenmann István) jelenhetett meg.^[5]

[3] Lásd 1. sz. lábjegyzetben Török János bevezetője, VIII. o.

[4] Rácz, 1991, 101-111.

[5] Takács – Kukorelli, 1984, 63-77.

Eckhart Ferenc szerint „olyan munkát senki sem tudott írni, amely Bécsnek megfelelt és emellett a valóságot, a törvényekben foglalt rendi alkotmányt is híven visszatükrözte volna”.^[6]

Széchenyi István „vállalkozása” éppen ezért volt bátor cselekedet. Politikai célja az 1847-es politikai programtörvénytől egyértelműen kiderül: „az osztrák kormány legközelebbi időnkig nem méltatá eléggé, a magyaroknak sem nemzetiségét, sem alkotmányát, de a közállodalmi bonyodalom egyszerűsítése végett, folyton folyvást az egésznek egybeolvasztására s minden részek egybe-pontosítására törekedett;”.^[7]

II. A RENDI (NEMESI) ALKOTMÁNY LÉNYEGE

Széchenyi tehát nagyon is tisztában volt a rendi alkotmány lényegével. És itt tegyük egy kis kitérőt. Köztudott, hogy Magyarországnak 1848-ig – különösképp az Aranybulla után – rendi alkotmánya volt. A rendi alkotmányt talán Eckhart Ferenc határozta meg a legpontosabban. „Rendi alkotmányról akkor beszélhetünk, amikor a társadalom szélesebb rétegei – így az egy és ugyanazon nemesi szabadsággal öntudatára ébresztett köznemesség – állandóan részt vesznek az állam ügyeinek intézésében, amelynek legfőbb fóruma a rendi országgyűlés.”^[8]

A rendi, vagy még pontosabban a nemesi alkotmány lényegét, az ettől elválaszthatatlan Szent Korona-tant Verbőczy Hármaskönyve foglalta össze és őrizte meg az utókornak. Verbőczy itt és most leegyszerűsített rendi alkotmány elméletében – az „*una eademque libertas*” alapján – minden nemes a megkoronázott királlyal organikus egységet alkotott, és ezt az egységet a Szent Korona fejezte ki. A király hatalma a Korona közvetítésével a nemességtől származott, a nemességet viszont a király adományozta. Ez volt az úgynevezett Szent Korona tagjává válás. Verbőczy Szent Korona-tanában a Korona közjogi fogalom, amely a nemzeti szuverenitás teljességének a kifejezője.^[9]

Mai fogalmainkkal élve és a történelemben visszahelyezve, a Szent Korona sajátos és Európában egyedülálló hatalomgyakorlási elmélet hordozója volt: a szuverenitás a nemzeté. 1848-ig a nemesség jelentette a nemzetet, a polgári alkotmányosság megteremtését követően pedig a választópolgárok közössége.

Széchenyi éppen ezt hangsúlyozza; a szuverenitás a nemzeté, és Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. Még olyan emberekkel is sikerült megértetnie, mint a Szent Szövetség egyik kiépítője, Metternich, az osztrák önkényuralom egyik jelképe. Széchenyi Naplójának tanulsága szerint

[6] Eckhart, 1936, 318-321.

[7] A szerkesztő, Török János ezt a „mottót” választotta a könyv elejére. Az idézet ebből való.

[8] Eckhart, 2000, 41.

[9] Verbőczy, 2014, 20.

„Molnár” (Metternichet Széchenyi a barátai között csak Molnárnak „becézte”) a következőket mondta egy beszélgetésük alkalmával:

„Én nem ismerek, sem el nem ismerek más alkotmányt, mint az angolt és a magyart.”^[10]

Visszahelyezve a korba, ez a vallomás valószínű Metternichnek a rendi alkotmány iránti tiszteletét és a kartális, a forradalmi alkotmányok iránti félelmét is tükrözte.

Minden bizonnyal arra is rájött, hogy a történelmi alapokon álló magyar közjogot nem lehet beolvasztani az osztrák jogba. Széchenyi beszélgetéseinek megvolt tehát a közvetett hatása.

Azt, hogy Magyarországnak saját alkotmánya van, először az 1790/91. évi X. törvénycikk szögezi le:

„Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (bele értve mindenféle kormányzásékat) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánynyal bíró, s ennél fogva az 1715:III. tc., valamint az 1741: VIII. tc. és XI. cikkelyek rendelkezésének megfelelően, törvényesen megkoronázott örökös királyától, és így Ő szent felségétől s örökösaitől, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerit, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányozandó ország.”^[11]

III. A RENDI ALKOTMÁNY ELMARADOTTSÁGÁNAK FELISMERÉSE, A CSELEKVÉSI REFORMPROGRAM

Az „alkotmány” szó egyébként lassan honosodik meg, a jogtörténészek leginkább Széchenyinek tulajdonítják,^[12] ami talán angliai utazásai során erősödött meg benne, és valóban, Naplójában, írásaiban ezt a szót használja következetesen.

Fura anakronizmusa a sorsnak, hogy a Haza és haladás jelszavát zászlajára tűző reformnemzedék, élén Széchenyivel, a rendi alkotmány alapján harcol az ország függetlenségéért. Széchenyi, mint alkotmányt tisztelő ember, végig az alkotmányos úton kívánt járni. „... ha a király a jogaiban marad, s a nemzet is a magáiban, akkor a gépezet működőképes, az állam teste egészséges”.^[13] Holott jól látta a magyar alkotmány elmaradottságát az Országéval együtt. Magyarországnak „municipiális alkotmánya van”. „Magyarországgal úgy van az ember, mint egy tudatlan öregemberrel, aki minden gyökeres javulásra képtelen – és

[10] Oltványi, 1982, 425.

[11] 1790/91. évi X. tc.: Széchenyi részletesen elemzi az 1790/91. évi országgyűlés több törvényét is.

[12] Horváth, 2011, 49.

[13] Reisinger, 2016, 85.

miért. Az Alkotmány hiánya.”^[14] Másutt: „Magyarország nagyparlag!” „Mik a neveléses dolgok a mi hazánkban? Hogy Magyarországon a parasztek képviselői nemesemberek: farkas, mely a bárányt gyámolítja.....”^[15]

A leginkább az alkotmányos jövővel foglalkozó Stádiumból való az alábbi idézet: „Most csak néhány ezer nemzetség áll egy szabad alkotmány pajzsa alatt, a milliók alóla de facto ki vannak rekesztve.” A Kelet Népében folytatja ezt a gondolatot: „miképp lehet alkotmányunk legtöbb áldásait Hunniának lehető legtöbb lakosira ruházni lehető legrövidebb idő alatt...”^[16]

Széchenyi, mint tetthazafi, a reformkorszakot elindító nagy műveivel, mindenekelőtt a Hitel, a Világ és a Stádium megjelentetésével a rendi alkotmány alapjainak egyik fő lebontója.^[17] Nemcsak felismeri, diagnosztizálja a lemaradást, hanem terápiát is kínál szeretett nemzetének.

A Hitel visszhangja, megítélése rendkívül tanulságos, bemutatja, mennyivel járt Széchenyi kortársai előtt. Kulcsár Kálmán a Hitel fogadtatásáról írva a kiváló irodalomtörténész Szerb Antalt idézi, aki Széchenyiről és a Hitelről a következőket írta: „Tisztában volt azzal, amit latinos tőgában bukdácsoló kortársai nem tudtak, hogy a nemzeti kultúráknak társadalmi háttér, széles polgári alapzat kell, és ez nem jöhet létre általánosabb jólét nélkül. Az elmaradottság – mily érdekes, hogy már Szerb Antal is használta ezt a szót – legfőbb ismérve az ő szemében az volt, hogy az ország gazdaságilag égbekiáltó anakronizmus volt Európa közepén, lehetetlen utával, nem létező kereskedelmével és iparával, ki nem használt őstermelésével.”^[18]

Ennél is szebben, költőibben jellemzi a helyzetet Arany János Az elveszett alkotmányban:

„Történt eközben, valamely Széchenyi nevű gróf
Írt valamely könyvet (kár volt nem alunnia inkább!)
E könyvnek neve volt...Hitel...úgy tetszik Hitel! úgy van;
Zajt üte akkor e könyv; olvasta paraszt, nemes egyre,
Aki csak egy félnapra belé pillanthata; sőt volt
Olyan is, aki saját pénzén megvette magának.
E könyvet, miután megkapni hiába törekvék
Kedves apám, megvenni, pedig - könyvet! magyar ember!
Végre Doronghy komám okosan kicsené kaszinónkból:
Macska, gyümölcs és könyv, úgymond, nem orozva nem is jó.
Hajh, deh! mit tud e föld nyomorú fia, mit tud előre?
Tudja-e, hány évig nem adóz a magyar nemes ember?
Tudja-e, mennyi ezerbe kerül majd a megyetisztség?

[14] Reisinger, 2016, 85.

[15] Környei, 1998, 97., 105.

[16] Környei, 1998, 111., 120.

[17] Gróf Széchenyi István minden írása, 2001.

[18] Kulcsár, 1980, 127.

Tudja-e, kit fog a főispán kijelölni? kit üt meg
 A többség? Hosszú pöre még hány évig élélhet?
 Ellenben pedig abból hány ügyvéde kihalhat?
 Jobb lett volna, bizony, soha el nem lopni e könyvet,
 Ellopván pedig azt egyenest tűzlángba röpíteni
 Inkább, mintsem apám olvasni leüljön elastisch
 Székibe s olvasson, gyakran kialudt pipa mellett.
 Ó deli hölgy, sohasem kelt fel többé az ülésből!...
 Megborzadva veté lábához a könyvet, agyára
 Szökkent vére, rövid pihegéssel hátra hanyatlott;
 És - a damoklesi kard leszakadt, a szörnyü halálcsöp:
 Árva levék !.....^[19]”

A főszereplő Rák Bendének, a „maradás kortes bajnokának” apja, a nemes úr, szélütést kap a könyvet elolvasva.
 Igen, a rendi alkotmánynak vége van.

Széchenyi programja – például Kossuth-tal szemben – hosszú távú, világos és egyértelmű. Leegyszerűsítve – hiszen erről könyvtárakat írtak tele – előbb legyünk gazdagok és kiművelt emberfők, polgárosodjunk, és utána gondolkozzunk el a szabadságról. Széchenyi közismerten nem volt revolucionista, de a haza függetlenségének a híve, az osztrák udvarral való békés együttélés reményében. Széchenyi jól ismerte Európát, a Szent Szövetség szilárd rendszerét és euoperként tudta, mivel járhat egy szakítás.

IV. SZÉCHENYI ANGLIAI ÉS KÜLFÖLDI UTAZÁSAI, AZ ANGOL ÉS MÁS ORSZÁGOK ALKOTMÁNYÁNAK TANULMÁNYOZÁSA

A Széchenyi-irodalom szerint öt alkalommal utazott a szigetországba,^[20] s lenyűgözte annak fejlettsége, polgárosultsága. És látta az óriási különbséget, a lemaradottságot. Így sóhajt fel angliai tartózkodása során: „Azonban van egy hazám, egy szegény, szerencsétlen hazám és azon nem lehet segíteni most még nem, álljon elő hát az eke a kard után...”^[21] Nagy terveit ezután fogalmazódnak meg, és ugyanebben a december 13-i naplőbejegyzésben írja le, hogy mit kell tanulni, és mit kell hazavinni a haza javára. Többek között az angol alkotmányt.

Talán közismert 1815-ös naplőbejegyzése: „Angliában mégis csupán három dolog az, amit az embernek véleményem szerint meg kell tanulnia, és a többi mind semmi: az alkotmány, a gépek és a lótenyésztés.” A szellemes bejegyzés – amit

[19] Arany, 1845.

[20] Csorba, 2016, 57-71.

[21] Oltványi, 1982, 62.

a második út végén, összegezve tapasztalatait fogalmaz meg^[22] – egyfajta prioritást is jelez, ennek megfelelően gyűjti az információkat az angol alkotmányról is.

Oplatka András könyvéből ismert, hogy első angolai útján „londoni szállásán Shakespeare-t olvasva tanult angolul: Hamlet nagymonológijából másolt át verssorokat”.^[23] Hasonló hatással volt rá Lord Byron „akinek Cainjából Széchenyi több, az első felvonásból származó jelenetet magyarra fordított”.^[24]

Tudott róla, hogy üvegablakos hintóban szeretett utazni, mert így menet közben is lehetett olvasni. Pl. Byron verses kötetét. 1809-es keleti utazásairól jegyzi fel Oplatka, hogy „naplójában szaporodtak a könyvből, főleg a Childe Haroldból átvett idézetek”.^[25] Széchenyi nemcsak szépirodalmat, közgazdasági és a „lovakrúl” szóló szakirodalmat olvasott, hanem a korabeli angol alkotmányjogi szakirodalmat is tanulmányozta. Ez a munkássága kevéssé ismert, még a Széchenyi-kutatók sem igazán mélyültek el benne.

Szeretnék személyes lenni az első olvasmányélmények felidézésekor. A rendszerváltozás idején és a 90-es években az alkotmányjogi diákkörrel gyakorta megfordultunk a nagycenki népőiskolákon, kedves barátom és földim, a múzeumalapító Környei Attila hívására. Az 1991-es kiállításon volt látható egy angol alkotmányjogi könyv, vélelmezhetően Széchenyi aláhúzásaival, alatta a felirat: „Széchenyi István az angol alkotmányt tanulmányozza.” Köré gyűltünk, de hozzányúlni nem lehetett.

A mostani kutatás eredményeként sikerült azonosítani^[26] a szerzőt és a címet: Bentham Jeremy: Plan of Parliamentary Reform, London, 1818.^[27] Bentham az általános, titkos választójog és a többség uralmának híve volt, ezek egybevégnak Széchenyi István gondolataival. A szerző több könyve is szerepel Széchenyi István könyvtárjegyzékében, és említi is őt néhány művében, például a Stádiumban vagy a Blickben.

[22] Oltványi, 1982, 63.

[23] Oplatka, 2010, 77.

[24] Oplatka, 2010, 89.

[25] Oplatka, 2010, 92.

[26] Most köszönöm meg a Nagycenki Széchenyi István Emlékmúzeum kedves munkatársainak (Vadász Zoltán Igazgató Úrnak, Magassy Lajos művészettörténésznek), hogy az 1991-es kiállítás szobaleltárában megtalálták azt a könyvet, amit akkor az alkotmányjogi diákkörrel együtt láthattunk. Köszönöm továbbá a Széchenyi István könyvtáráról elküldött 1923-as Bártfai-féle címjegyzéket (ld.: Bártfai, 1913).

[27] Bentham Jeremy (1748-1932) neves angol jogtudós. Híres műve még többek között a „Fragment of Government”, vagy például a pacifista irányzatú műve, a „Principles of international law”. Ld.: Tolnai, 1926, 120.

Ugyancsak szerepel a könyvtárjegyzékben Lolme Jean-Luis, akinek a *The constitution of England. London, 1814* című munkáját Széchenyi 1824-ben kezdte el németre fordítani.^[28]

Ha már ilyen sokszor előjött a könyvtárjegyzék, Széchenyi – a nemzeti könyvtárat alapító édesapja, Széchenyi Ferenc példáját követve – tudatosan gyűjtötte a válogatott könyveket. Az idézett Bártfai-féle címjegyzék, amely megjegyzi, hogy nem adja a gróf olvasmányainak, még csak teljes könyvtárának jegyzékét sem, a kiadáskori (1923), cenki állapotot tükrözi. A jegyzék 1287 tételt tartalmaz, túlnyomórészt könyveket, országgyűlési naplókat, folyóiratokat, kéziratokat, és Bártfai csillaggal jelöli meg azokat a könyveket, „amelyekre nézve a közvetlen használat vagy feldolgozás kétségtelenül megállapítható”.^[29]

Elég sok a csillag az alkotmányjogilag releváns műveknél is. A két kiemelt, bizonyíthatóan olvasott művön túl (Bentham, Lolme), ha hihetünk Bártfainak – és miért ne tennénk –, Széchenyi jól ismerte többek között Arisztotelész Politikáját, Cicero beszédeit, Sir William Blackstone angol jogról szóló kommentárját, Constant Benjamin Alkotmányos politikai tanát, továbbá Franklin Benjamin, Thomas Jefferson, Montesquieu, Rousseau, Tocqueville és Voltaire közismert munkáit, de még a Code Napoleont is. E művekre a könyvjegyzékben megjelölt írásaiban is hivatkozik.

Bár anglofóbnak tartották, mégis tisztában volt a nagy euroatlanti alkotmányozási modellekkel, az amerikai, a francia, a belga és a német alkotmányos megoldásokkal. Széchenyi nem a polcoknak és a vendégek gyönyörűségére gyűjtötte a könyveket, hanem önmaga művelésére.

Szépen írja Bártfai Szabó László a könyvjegyzék bevezetője végén: „Aki a könyvtár jegyzékét gondosan áttanulmányozza, s a Legnagyobb Magyar életével és munkálkodásával némileg tisztában van, minden egyes könyvben könnyen megtalálja a kapcsolatot Széchenyi személyéhez. Látni fogja, hogy Széchenyi legnagyobb ereje szellemi felkészültségében volt, amely legelső rendű forrásokból táplálkozott, s hogy Széchenyi szerette, becsülte a jó könyveket.”^[30]

[28] Oltványi, 1982, 383-442. Itt jegyezzük meg, hogy Lolme J.L. (1740-1806) genfi ügyvéd és közjogász volt, aki huzamosabb ideig tartózkodott Angliában. Hírnevét az angol alkotmányról írt művével szerezte, melyet először 1771-ben francia nyelven adott ki, 1775-ben pedig angolul. Számos kiadást ért meg, több nyelvre lefordították és hosszú időn keresztül sokaknak, így Széchenyinek is forrásul szolgált az angol alkotmány megismerésére. Fő érdeme, hogy az alkotmányos monarchia tanait kedvelti meg. Forrás: Pallas Nagylexikon.

[29] Bártfai, 1923, 15.

[30] Bártfai, 1923, 16.

V. AZ ELSŐ POLGÁRI ALKOTMÁNY; SZÉCHENYI, AZ ALKOTMÁNYOZÓ

Alapvetően egyet lehet érteni Kemény Zsigmonddal, aki „Széchenyi státusférfiúi életét” – először 1864-ben megjelent könyvében – három korszakra osztotta fel. Az első korszak 1830-tól az 1840-ik országgyűlés berekesztéséig, a második a Pesti Hírlap megjelenésétől mosoni követté választásáig tart, míg a harmadik korszak az utolsó rendi országgyűlés megnyitásától a Döblingi Gyógyintézetig vezet.^[31]

Ha jobban árnyaljuk az egyes korszakokat nézetem szerint, Széchenyinek van egy 1848-as korszaka is, amely 1848. március 15-től szeptember 4-ig, minisztersége végéig húzható meg. Tudományos alapossággal és részletesen írja le ezt a korszakot Spira György.^[32]

„A hajó s véle történetünk Pozsonyból indul útjára 1848. március 15-én délelőtt tíz órákor” – kezdődik a könyv, a Ferenc Károly gőzös fedélzetén „az országgyűlés díszbe öltözött, s magukat kokárdákkal ékesített küldöttei között ott áll Széchenyi is.”^[33]

A Királyi kézirat tervezete vitájában Széchenyi a következőt javasolja a hajón: „A kéziratban pedig az uralkodó egyszerűen azt jelentse ki: a nádor főherceg, »István az én alteregóm«, ami annyit tesz, hogy az uralkodót ezentúl az országból távolléte idején, a nádor királyi teljhatalommal helyettesíti”^[34]

A mindezidáig a Pragmatica Sanctióban, mint sarkalatos törvényben hívő Széchenyi hatalmas változáson megy át, legyőzi rendi önmagát. Erről vall 1848. március 17-én Tasner Antalhoz írt és a történelemkönyvekben is gyakorta idézett szöveg: „Barátom csudákat élünk!... Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent és, legalább idáig, annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán húsz év alatt sem bírhatott volna előállítani! Ha reakció nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több polgári erény, mint dicsvágy, én biz azt hiszem, lesz még a magyarbul valami s pedig sok!”^[35]

Igazi önmarcangoló Széchenyi-levél, boldog és fájdalmas öngyónás ez, benne van az öröm és a félelem, a mi lenne, ha mégis én látnék elébb gondolata. Félelmetes elme, már a boldog márciusban is meglátta Világost, mert ismerte az osztrák udvart, a Szent Szövetséget és a nemzetiségekkel elkövetett túlkapasokat.

Széchenyi szerepet vállal az első felelős magyar kormányban, a közmunka és közlekedési eszközök és a hajózás minisztereként (1848. április 7. – 1848. szeptember 4.)^[36]

[31] Kemény, 1970, 243.

[32] Spira, 1979.

[33] Spira, 1979, 13.

[34] Spira, 1979, 17.

[35] Környe, 1998, 151.

[36] István főherceg mint nádor és királyi alteregó 1848. március 17-én nevezte ki Batthyány Lajost miniszterelnökké. A kormány megbízatása 1848. október 2-ig tartott. Ld.: Bölöny, 1987, 81.

Széchenyi aktívan részt vesz az utolsó rendi országgyűlés munkájában, különösképpen „A felelős miniszterségnek, a közlekedési tárgyak iránti teendőiről” szóló 1848. XXX. törvénycikk vitájában és elfogadásában.

Az utolsó rendi országgyűlés által megszavazott korszakos törvényeket a király Pozsonyban az ünnepélyes záróülésen aláírásával látta el, magára nézve kötelezően megtartandónak ismerve el azokat.

Széchenyi felelős miniszterként megszervezi a minisztériumát, a magyar „Közlekedési ügy rendezéséről” szóló javaslata máig figyelemre méltó.^[37]

1848-ban ugyan közjogi értelemben nem született egységes kartális alkotmány, de a 31 törvénycikkből álló és 368 paragrafust tartalmazó márciusi-áprilisi törvénykönyv összességében egy európai viszonylatban is értékelhető, több alkotmánylevélből összeálló, írott alkotmánynak is tekinthető.^[38]

Miért nem született önálló, egységes kartális alkotmány 1848-ban? Egyrészt a történelmi magyar közjog tradíciói hatottak a reformkor legnagyobb gondolkodóira is, másrészt a törvények alkotói realisták voltak és megálltak – leginkább Széchenyi hatására – a nemzeti függetlenség egy bizonyos pontján. Nem véletlen, hogy a Törvénykönyv előbeszéde „Ő Felsége iránti tántoríthatatlan hűségről” szól, a I. törvénycikk József Nádor emlékét iktatja törvénybe, a II. törvénycikk pedig István főherceget Magyarország nádorává választja. A nagy jelentőségű III. törvénycikk rögtön első szakaszában kimondja: „Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen”.

Az államforma nem változott, ám a kormányforma alkotmányos úton alakult át abszolút monarchiából alkotmányos monarchiává, amelyben már a népképviselői alapon rendszeresen összeülő országgyűlés és a király együtt gyakorolja a törvényhozó hatalmat.

A független magyar felelős ministerium alakításáról szóló III. törvénycikk, az országgyűlés évenkénti üléseiről rendelkező IV. törvénycikk és az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról szóló V. törvénycikk a magyar alkotmánytörténet kiemelkedő fontosságú dokumentumai, a modern polgári alkotmányosság és parlamentarizmus megteremtői, a népszuverenitás klasszikus elvének megvalósítói. Bár – a korba visszahelyezve – a törvénykönyv egyik legterjedelmesebb darabja, a választójogi törvény (V. törvénycikk) még választójogi cenzusokkal teli, de nagy történelmi tette, hogy megszüntette a rendi képviselőket.^[39] A III. törvénycikkben megjelenik a parlamentarizmus lényege, a bizalmi-bizalmatlansági intézmény, a miniszteri felelősség és a miniszteri eljenjegyzés elve (3. §, 29. §).

[37] Közlekedési Múzeum hasonmás kiadása. Budapest, 1991. Az eredeti javaslat Pozsonyban „nyomatott” Belnay örököséinél.

[38] 1847/8-ik Országgyűlési Törvénycikkek.

[39] Csizmadia, 1998. A tanulmánykötet a Magyar Országgyűlés gondozásában az első népképviselői országgyűlés megnyitásának 150. évfordulójára jelent meg 1998-ban.

Az 1848. évi III. törvénycikk egy évszázadon keresztül a magyar parlamentáris kormányforma alapját jelentette, erre hivatkozik jogfolytonosan az 1946. évi I. törvény és rajta keresztül az 1989. évi alkotmányos rendszerváltozás is.

Az 1848-as törvényhozás nem csak a kormányzati rendszert modernizálta, hanem, ha rövid kerettörvényekben is, de szólt az önkormányzatokról (XXIII-XXVII. törvénycikkek) és a megyei tisztválasztásokról (XVII. törvénycikk), a nemzeti őrseregről (XXII. törvénycikk), továbbá az ország közhivatalnokairól (XXIX. törvénycikk).

Az alkotmányos forradalom kodifikálta a legalapvetőbb szabadságjogokat, a választójogon túl a sajtószabadságot (XVIII. törvénycikk), a vallásszabadságot (XX. törvénycikk), a tanszabadságot (XIX. törvénycikk), a színházakat (XXXI. törvénycikk). Törvénybe iktatták a közteherviselést (VIII. törvénycikk), eltörölve egyúttal a rendi társadalom ezzel ellentétes intézményeit (ősiség, úrbér, papi tized stb.). Széchenyi valamennyi törvény megalkotásában részt vett.

VI. AZ ALKOTMÁNYOS ÁLLAMFÉRFI

Írásunk végén kísérletet teszünk Széchenyi István folyamatosan érlelődő alkotmányfilozófiájának összefoglalására.

Leszögezhető, hogy nem volt revolucionista, és nem volt híve a kartális alkotmányoknak sem, az angol és a megújított magyar történeti alkotmányt tartotta jónak.

Nézetei nyugodtan összevethetőek a XVIII-XIX. században kialakult klaszszikus alkotmányossági alapelvekkel, nevezetesen a népszuverenitás és a népképviselőlet gondolatával; a hatalommegosztás elvével; a törvények uralmával; a törvény előtti egyenlőséggel és az emberi jogok létével.

Korábban már idézetekkel igazoltuk, hogy Széchenyi eljutott a rendszeresen üléselő népképviselőlet országgyűlésig, szélesebb társadalmi rétegeket kívánt beemelni az alkotmány sáncái közé. Ott van az első népképviselőlet országgyűlés Képviselőházában (a Felsőházban is) Sopron vármegye Nyéki választókerület megválasztott képviselőjeként.^[40]

Széchenyi tisztában volt a hatalommegosztás elvével, olvasta az amerikai, a francia és az angol szerzőket. 1915. naplójában olvashatjuk a következőt: „Anglia alkotmánya olyan természetű, hogy a királynak csak jót művelni van hatalma, rosszat egyáltalán nem tehet.”^[41]

A király uralkodik, de nem kormányoz! 1848-ra megerősödik Széchenyiben az alkotmányos monarchia állam- és kormányformája iránti szimpátia, ezt igazolja az önálló nádori tisztség visszaállítására korábban idézett javaslata, a Bécsbe tartó hajón.^[42]

[40] Pálmány, 2002, 830-832. Széchenyi képviselői önéletrajzában olvasható az országgyűlési szereplése is.

[41] Oltványi, 1982, 62,

[42] A nádor erős jogkörére lásd az 1848. évi III. törvénycikk 2-3. paragrafusát.

A törvények uralmának elvét már a rendi alkotmányról szóló művében is alkotmánybiztosítéknak tartotta. Az „alkotmányos út az, amelyen a leggyorsabban és legbiztosabban lehet célt érni„ – írta a Kelet Népében. Mai szóhasználatát élve Széchenyi jogállamhívó volt.

Az alkotmányosság szempontjából igazán programadó művében, a Stádiumban külön fejezet elemzi a törvény előtti egyenlőséget (111-149. oldal). Köztudott, hogy a Stádium (eredeti nevén Reformáció) a cenzúra megkerülésével, engedély nélkül jelenhetett meg Lipcsében 1833 őszén.^[43]

Legnehezebb az emberi jogokkal kapcsolatos filozófia megfejtése. A márciusi forradalom nem emberi jogi deklarációval, hanem a Tizenkét Ponttal indult. A cenzúra eltörlésével – amit ő is sokszor kijátszott – és a sajtószabadsággal minden bizonnyal egyetértett. Vallotta, hogy a kultúrának és a civilizációnak első talpköve a szabadság.^[44]

A vallásszabadságról azt gondolta, hogy kereszténynek születni tagadhatatlanul igen nagy szerencse és az egek különös szép ajándéka. Liberális volt a vallásváltoztatást illetően, azt nem tartotta véteknek.^[45] Széchenyi vallásosságáról, Istenhitéről szépen ír a *Széchenyi hite* című kötet.^[46]

Az egyesülési jogról pedig cselekedetei a legjobb bizonyíték, egyesületek sokaságát indította útjára, amelyeket felsorolni is nehéz (Hídegyesület, Nemzeti Kaszinó, stb.).

Széchenyi alkotmányos államférfi volt, széles körű alkotmányos kultúrával. Az első nagyvállalkozó.^[47] A nagy civilizátor.^[48] A Batthyány kormány mögé az angol parlamentarizmus mintájára pártot szervező Hídember.^[49] A legnagyobb hazafi. A vetését Őrző a Strázsán.

Még Döblingben is ő volt a magyar alkotmány élő lelkiismerete, a kiegyezés előkészítésének egyik főszereplője.^[50]

Széchenyi, mint intézmény, maga volt a magyar alkotmány egyik legfőbb alkotmánybiztosítója.

[43] Oplatka, 2010, 217.

[44] Reisinger, 2016, 41.

[45] Reisinger, 2016, 45.

[46] Benkő - Vértesaljai, 2013.

[47] Horváth, 2016, 41-43.

[48] Gerő, 1991, 3-4.

[49] Bereményi - Togay, 2002, 209.

[50] Kosáry utal Falk Miksa: Gróf Széchenyi István és kora Pest 1868 című művére. Széchenyi Döblingben tisztában volt a nemzetközi helyzettel, például tíz évvel korábban megírta a Bismarck jelenését (Kosáry, 1981, 145.).

IRODALOMJEGYZÉK

- 1847/8-ik Országgyűlési Törvénycikkek. 1988. Az Országgyűlési Iratok Kiadó-Hivatala. Landerer és Heckenast, Pozsony-Pest (Reprint kiadása: ÁKV-MAECENAS, Budapest).
- Antall József – Csapó Mária – Egyed Ákos – Labádi Lajos (2002): *Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés Történeti Almanachja*. (Szerkesztette: Pálmány Béla). Magyar Országgyűlés Hivatal, Budapest.
- Arany János (1845): Az elveszett alkotmány. Második ének.
- Bártfai Szabó László (1923): *Gróf Széchenyi István könyvtára*. Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, Pest.
- Benkő Ágota – Vértesaljai László (2013): *Széchenyi hite*. Jezsuita Könyvek, Budapest.
- Bereményi Géza – Can Togay (2002): *A Hídember*. Válasz Könyvkiadó, Budapest.
- Bölöny József (1987): *Magyarország kormányai 1848-1987*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Csizmadia Andor (1963): A magyar választási rendszer 1848-49-ben. In: Szabad György (szerk.): *A Magyar Országgyűlés 1848-49-ben*. KJK, Budapest.
- Csorba László (2016): Bécestől Bécsig. A „Legnagyobb Magyar” életútjának főbb állomásai. In: *Rubicon*. 2016/9. sz.
- Eckhart Ferenc (1936): *A Jog- és Államtudomány Kar története 1667-1935*. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest.
- Eckhart Ferenc (2000): *Magyar Alkotmány- és jogtörténet*. (Szerk.: Mezey Barna). Osiris Kiadó, Budapest.
- Egyed István (1943): *A mi alkotmányunk*. Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- Faluhelyi Ferenc (1926): *Magyarország közjoga*. I. kötet. Karl, Pécs.
- Gerő András (1991): A magyar civilizátor. In: *Rubikon*. 1991/5. sz.
- Gróf Széchenyi István minden írása. PC-CD. Kiadja a Logod Bt. Felelős kiadó: Buday Miklós, Budapest, 2001.
- Horváth Attila (2011): Glosszák a készülő új Alkotmányhoz. In: Kubovicsné Borbély Anett, Téglási András, Virányi András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadása előtt*. Kiadja az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest.
- Horváth Attila (2016): Széchenyi az első magyar nagyvállalkozó. In: *Rubikon*. 2016/9. sz.
- Horváth János (1894): *A Magyar Királyság közjoga*. Dobrowsky és Franke, Budapest.
- Kemény Zsigmond (1970): *Sorsok és vonzások*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Kosáry Domokos (1981): *Széchenyi Döblingben*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Környei Attila (1998): *Gróf Széchenyi István gondolatainak gyűjteménye*. Paginarum, Budapest.
- Kulcsár Kálmán (1980): A Hitel fogadtatása. In: *Széchenyi Emléknapok*. Magyarok Világszövetsége, Budapest.
- Magyarország és a hozzákapcsolt részek függetlenségéről szóló 1790/91. évi X. törvény-cikk.
- Nagy Ernő (1914): *Magyarország közjoga (Államjog)*. Hetedik átdolgozott kiadás. Athenaeum, Budapest.
- Oplatka András (2010): *Széchenyi István*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rácz Lajos (1991): Széchenyi a magyar politikai-jogi gondolkodás történetében. In: *Emlékkönyv Széchenyi István születésének 200 éves évfordulója alkalmából*. ELTE, Budapest.
- Récsi Emil (1861): *Magyarország közjoga a mint 1848-ig, s 1848-ban fennállott*. Pfiefer Ferdinánd, Buda-Pest.
- Spira György (1979): *Széchenyi a negyvennyolcas forradalomban*. Akadémia Kiadó, Budapest.

- Suhayda János (1861): *Magyarország közzjoga, tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-ki törvényekre*. Emich Gusztáv, magyar akadémiai nyomdász, Pest.
- Széchenyi István (2006): *Merjünk nagyok lenni...Széchenyi István fűveskönyve*. (Szerk.: Reisinger János). Lazy Könyvkiadó, Szeged.
- Széchenyi István (1982): *Napló* (szerkesztette: Oltványi Ambrus). Gondolat Kiadó, Budapest.
- Takács Imre – Kukorelli István (1984): A magyar közzjog (alkotmányjog) oktatásának kezdetei egyetemünkön. In: *Acta Facultatis Tomus. XXVI*.
- Tolnai új Világlexikona II. kötet, (1926). Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részv.-Társ., Budapest
- Tomcsányi Móric (1943): *Magyarország közzjoga*. Ötödik kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Verbőczy István (1844): *Hármaskönyv*. Magyar Tudós Társaság, Pest; Eggenberger József és fia ACAD; Nemzeti Közzszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest.
- Vutkovich Sándor (1904): *Magyar alkotmányjog. Első kötet*. Wigand F.K. könyvnyomdája, Pozsony.